

Сльозкін М. О.,
аспірант кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

УКРАЇНСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ І ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ПОДІЛЛІ У ПРЕСІ ПОЧАТКУ XX ст.

У статті досліджено роль подільського духовенства у справі видання на початку XX ст. україномовного Євангелія. Аналізується позиція церковного керівництва щодо питань українізації релігійного життя, акцентується увага на участі духовенства в консервативно-монархічних організаціях та використанні «місцевих особливостей» в контексті поширення в середовищі українських селян імперської культурно-релігійної ідеології.

Ключові слова: Поділля, православна церква, періодична преса, Євангеліє, консервативно-монархічний рух.

Революційні події 1905–1907 рр. загострили національне питання та продемонстрували керівництву російської православної церкви ризик втратити позиції серед місцевого населення. Вирішенням проблеми стали спроби під час поширення проповідуваних наративів врахувати «національні особливості» [13, с. 64-65]. Зважаючи на те, що виразником української самобутності на початку XX ст. залишалася українська мова [3, с. 39-41], російські чиновники спробували використати «національний чинник» у власних цілях. Така необхідність неодноразово обговорювалася на єпархіальних з'їздах, де окреслені питання виокремлювали в проблематику «врегулювання взаємовідносин» між «пастирями та паствою» [7, с. 1].

Відтак, навесні 1905 р. в синодальних кабінетах російських церковних чиновників відбувалися дискусії стосовно видання Євангелія українською мовою. Річ у тім, що виключне «ексклюзивне право» на таке видавництво мав Святійший синод православної церкви. Активну участь у вирішенні цього питання

брав керівник Подільської єпархії, єпископ Парфеній¹, котрий поєднував адміністративну діяльність із цензорством окремих видань Московської синодальної друкарні [11, с. 324].

Цікавим є той факт, що непряму участь у реалізації зазначеного проекту брали українські громадські діячі – С. Єфремов, Б. Грінченко, О. Лотоцький та П. Житецький. Українські поступовці намагалися вплинути на процес видання через Імператорську академію наук, очевидно, знаючи про конфлікт Президента Петербурзької академічної установи князя Костянтина Костянтиновича із обер-прокурором Святійшого Синоду, графом К. Победоносцевим [11, с. 326-327].

В 1906 р. в синодальній друкарні вийшло в світ Євангеліє від Матвія, перше із чотирьох видань Нового Заповіту, котре отримало схвальні відгуки в українській ліберальній пресі. Книга друкувалася двома мовами: ліворуч – церковнослов'янською, праворуч – українською². Книга одразу потрапила у вільний продаж та була доступною до покупки в книгарні «Киевской Старини» [12, с. 3]. Використання «кулішівки» викликало питання в частини православного духовенства, котре висловлювалося на сторінках єпархіальної газети «Православная Подолия» про необхідність внесення «деяких незначних поправок» в текст там, де при перекладі церковнослов'янські терміни втрачали початковий сенс [2, с. 2].

Керівництво російської церкви демонструвало певну непослідовність у справі «українського Євангелія». Так, у останні роки XIX ст. Петербурзький митрополит Ісідор (Нікольський) рішуче висловлювалося про «шкідливість» українцям читати Святе письмо «малоросійським наріччям», а запрошений у 1905 р. на засідання Комітету міністрів його наступник, митрополит Антоній (Рафальський) заявив, що церкві «нічого протиставити» виданню Святого письма українською мовою, адже

1 Парфеній, єпископ Подільський та Брацлавський, архієрей Російської православної церкви. На початку XX ст. входив до лав монархістської організації «Союз русского народа» – оплоту російського націоналізму на Правобережжі.

2 Українська мова в Святому Письмі була оформлена дещо видозміненою «кулішівкою» – правописом авторства П. Куліша.

Христос заповів своїм учням «навчати всі народи», використовуючи для цього різні національні мови [с. 63-64].

Насправді ж, «щирі наміри» православного духовенства до українізації релігійного життя на Правобережжі були сумнівними. Це можна простежити на сторінках єпархіального видання «Православная Подолия». Цитуючи відомого в той час московського протоієрея Н. Миловського, автори статей газети відстоювали використання у богослужбових текстах церковнослов'янської мови. Панотці, заперечуючи аргументи про малозрозумілість богослужбових текстів, викладених церковнослов'янською, апелювали до «загальної неграмотності населення». Зазначалося також на втраті «величавого» та «урочистого характеру» богослужінь в разі перекладу службових текстів «народними мовами» [1, с. 728].

Неоднозначну позицію подільського духовенства в контексті мовно-культурної орієнтації можна пояснити з політичної точки зору. Значна частина церковнослужителів, включно з вищезгаданим єпископом Парфенієм були членами «Союза русского народа» [13, с. 67]. Про це неодноразово згадувалося на шпальтах періодичних видань. Так, видатний критик та публіцист Ю. Квасницький в одній із публікацій на сторінках «Громадської думки» акцентував увагу читачів на «консервативності подільського духовенства», котре «косо поглядало» на будь-які культурно-просвітницькі заходи, проваджені в сільському середовищі представниками української інтелігенції. Протидія проукраїнським ініціативам відбувалася в чорносотенному дусі. Всі «неблагонадійні» книги (навіть, якщо вони не мали політичного змісту) священники під час недільних проповідей називали «революційними жидівськими крамолами», які «потрібно знищувати». У випадку, якщо селяни читали чи поширювали подібну літературу серед односельчан, священники-чорносотенці писали на них доноси [8, с. 2-3].

Представники монархістських союзів протидіяли «конкурентам», активізуючи власну видавничу справу. Так, священники Кам'янецького повіту провадили активну діяльність з розповсюдження «людоненависницької» літератури. Проповідуючи ідеї російського монархізму під час недільних бого-

служінь, отці церкви зазначали, що Державна дума «забувши про потреби селян», допомагає лише полякам та євреям. Поширюючи серед парафіян «Почаевские известия», духовні отці зазначали: всі інші газети, котрі видаються в Правобережжі «є жидівськими» [4, с. 3].

Церковні представники консервативно-монархічних угруповань не обмежувалися поширенням друкованої продукції. Подільське духовенство було активним і у агітаційних промовах. Поєднуючи недільні відправи з політичною пропагандою, священники плідно працювали на користь «истинно-русских» людей. Про це свідчать протоколи засідання 8-го благочинного округу Кам'янець-Подільського повіту, котре відбулося 28 грудня 1906 р. На ньому постановили карати доганою та штрафом у розмірі 1 карбованець тих отців, котрі «не використовували наявні можливості» та не підтримали союзи, які стояли на ідеях самодержавства. Керівництво благочиння закидало священникам безвідповідальне ставлення до покладених на них обов'язків, котре проявлялося в «ухилянні» від «правильної реалізації» своїх виборчих прав [5, с. 3]. Не вирізнявся серед них і керівник єпархії, єпископ Подільський і Брацлавський Парфеній. Як повідомляла періодична преса, він не лише схвалював подібні рішення благочинних єпархії, ввіреної в його адміністративне управління [5, с. 3], а й особисто видавав відозви, в яких радив місцевому православному населенню надати під час виборів особливу підтримку «побожним людям», що ходять до церкви та «обстоюють самодержавство, цілісність та неділимість Росії» [10, с. 3].

Таким чином, видання Євангелія українською мовою мало не лише культурно-релігійне, а й політичне значення. Підтримана керівництвом церкви ініціатива носила характер «контрольованого компромісу», який допомагав збереженню серед селянства позицій російського православ'я. Мету таких дій можна пояснити спробою в будь-яких спосіб зберегти контроль над українським селянством, в середовищі якого представники російської православної церкви насаджували наративи «єдності» та «непорушності» монаршого устрою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єфремов С., Блонскій А. Народные школы с малорусским языком. *Киевская старина*, Т. 90, Відділ II, 1905. С. 1–32.
2. Федевич К. К., Федевич К. І. За віру, царя і Кобзаря. Мало-російські монархісти і український національний рух (1905–1917 рр.). Київ: Критика, 2017. 308 с. С. 64–65.
3. Грушевський М. Позорной памяти закона 1876 р. *Украинский Вестник*. №14, 12 травня 1906. С. 39–41.
4. К предстоящему епархиальному съезду. *Подольнин*. №23, 12 жовтня 1910. С. 1.
5. Стародуб А.В. Видання українського перекладу Євангелія (1905–1912) (за матеріалами архіву Московської синодальної друкарні). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*. 2003. 6. С. 319–344., с. 326–327.
6. У Києві. Євангелія на українській мові. *Громадська думка*. №179, 4 серпня 1906. С. 3.
7. Гриневич А. По поводу выхода в свет украинского перевода Св. Евангелия от Матфея. *Православная Подолия*. №1–2, 14 января 1907. С. 2–6., с. 2.
8. Лотоцький А. Слово Божие под спудом. *Украинский Вестник*. №14, 12 травня 1906. С. 63–64.
9. Библиография. *Православная Подолия*. №11, листопад 1906. С. 709–736., с. 728.
10. Квасницький Ю. Селяне й духовенство. *Громадська думка*. №178, С. 2–3.
11. Дописи. Кам'янецький повіт. *Рада*. №2, 16 вересня 1906. С. 3.
12. Духовенство на Поділлі щиро працює на користь «истинно-русских людей». *Рада*. №2, 3 січня 1907. С. 3.
13. Подільський архієрей політикує. *Рада*. №1, 1 січня 1907. С. 3.